

PERSPECTIEVENNOTA 2017-2020

Versie AB - 5 juli 2016

Perspectievennota 2017-2020

Waterschap Rijn en IJssel

Inhoud

1. INLEIDING	3
2. OMGEVINGSANALYSE	4
3. PROGRAMMA WATERSYSTEEMBEHEER.....	7
4. PROGRAMMA VEILIGHEID.....	11
5. PROGRAMMA AFVALWATERKETEN	16
6. BEDRIJFSVOERING	20
7. MEERJARENRAMING	23

1. INLEIDING

De perspectievennota functioneert als de jaarlijkse actualisatie van het Waterbeheerplan 2016-2021, dat eind vorig jaar is vastgesteld. Als onderdeel van die actualisatie schetsen we de ontwikkelingen in de omgeving van het waterschap die van invloed kunnen zijn op ons beleid en onze strategie en ontwikkelingen in de uitvoering van het beleid.

In de perspectievennota worden de financiële kaders voor de uitvoering van het waterbeheerplan verkend en geactualiseerd. Dit gebeurt op basis van een analyse van de ontwikkeling in de financieel-economische parameters (personeelslasten, rekenrente, inflatie), evenals een verkenning van de ontwikkeling van de belastingeenheden (inkomsten).

De perspectievennota's van de afgelopen jaren stonden in het teken van financiële ombuigingen, zowel op het vlak van de kostenontwikkeling als op dat van de tariefstelling. Aan de kostenkant was de belangrijkste tegenvaller het overnemen van de kosten voor dijkverbetering van het Rijk (HWBP) en oplopende kosten voor zuiveringsbeheer en watersysteembeheer. Aan de inkomstenkant betrof dit het wegvallen van het jaarlijks dividend van de Nederlandse Waterschapsbank en een daling van het aantal belastingeenheden, met als gevolg een daling van inkomsten.

In reactie op deze ontwikkelingen is een ombuiging in gang gezet om de kosten structureel te verlagen. Door verder tegenvallende inkomsten vanaf 2012 bleek het meerjarentekort echter niet voldoende te dalen. Vandaar dat in 2013 een discussie is gevoerd over het ambitieniveau van het waterschap, met als resultaat een verder besparingspakket. In de begrotingen vanaf 2014 is die besparing opgenomen. In totaal heeft dit tot een structurele kostenreductie geleid in de orde grootte van € 8 mln. per jaar. Dit jaar is opnieuw bezien of kosten verder gereduceerd kunnen worden, o.a. door investeringen te temporiseren. Voor zover dit aan de orde is, zijn de bijstellingen in de investeringsraming voor de programma's meegenomen.

In het in 2015 vastgestelde bestuursakkoord 'Water verbindt' is o.a. afgesproken dat de Watervisie en het Waterbeheerplan koersbepalend zijn voor deze bestuursperiode. Daarnaast is afgesproken dat de stijging van de lastendruk niet meer mag zijn dan gemiddeld 3%; dat er kaders worden gesteld voor de omvang van de schuldenlast van het waterschap en dat er wordt stilgestaan bij de toenemende omvang van kwijtschelding. In deze perspectievennota worden voorstellen gedaan om - binnen het kader van de stijging van gemiddeld 3% - te komen tot de beoogde kostendekkende begroting (evenwicht tussen inkomsten en uitgaven) in combinatie met een kader voor de omvang van de schuldpositie van het waterschap.

2. OMGEVINGSANALYSE

Het waterschap staat midden in de samenleving en heeft in de Watervisie 2030 de ambitie vastgelegd om een actieve verbinding vanuit ons werk te leggen met dat van andere overheden en met de maatschappelijke gebruikers van het water.

De dynamiek in de samenleving - zowel lokaal, regionaal als landelijk - is groot en daar willen we als waterschap adaptief en flexibel mee omgaan. Om ook voor de lange termijn de goede dingen kunnen blijven doen en de juiste beslissingen te nemen is het goed om langjarig vooruit te kijken. Veel ontwikkelingen om ons heen vragen nog niet direct om actie, maar het is wel goed om te weten dat ze spelen in de afwegingen die we als organisatie maken. Dit betekent ook dat we ons beleid niet meerjarig vast kunnen zetten, maar mee willen en moeten bewegen met onze omgeving. In dit hoofdstuk worden de relevante ontwikkelingen kort aangeduid, met waar mogelijk de effecten op ons beleid en de uitvoering.

Sociaal-culturele ontwikkelingen

De netwerksamenleving krijgt steeds meer vorm. Dat leidt tot meer en andere vormen van samenwerking. Als waterschap zullen wij in staat moeten zijn om te schakelen tussen de verschillende treden van de participatieladder. De samenwerkingsvorm waarvoor wij kiezen vraagt een bijbehorende houding en wijze van opereren. Onze organisatie is zich hiervan bewust en experimenteert met deze nieuwe wijzen van samenwerking. Een voorbeeld daarvan is het project Vruchtbare kringloop. Waterschap en landbouw kijken hierin over elkaars schouders mee en vinden oplossingen die voor beide partijen winst opleveren. De landbouw helpt de waterkwaliteit verbeteren en het waterschap helpt de landbouw verbeteren.

De veranderende samenleving leidt er ook toe dat er meer aandacht nodig is voor sociale innovatie en het vinden van de juiste manieren van communiceren (intern en extern). Dit vraagt andere kennis en vaardigheden van de organisatie dan de puur technisch-inhoudelijke kennis die van oudsher goed vertegenwoordigd is binnen de waterschappen.

Door de digitale ontwikkelingen en ontwikkeling in de sociale media, zijn burgers en bedrijven steeds beter geïnformeerd. Burgers en bedrijven zijn mondiger en overlast wordt steeds minder geaccepteerd. Ook nemen burgers en bedrijven in toenemende mate zelf het initiatief tot het organiseren van van oudsher meer publieke zaken. Een voorbeeld hiervan is het opwekken van energie via zonnepanelen door burgers of door burgercollectieven. In de watersector is deze trend nog niet direct waar te nemen. Wel zijn er voorbeelden in ons gebied van initiatieven gericht op het zelf zuiveren van afvalwater die mogelijk leiden tot 'afhaken' van het communale systeem van inzameling, transport en zuivering van afvalwater.

→ *Het waterschap benut en ontwikkelt samenwerking in diverse vormen, met diverse methoden en met verschillende partners, gericht op gezamenlijke doelbereiking.*

Financieel-economische ontwikkelingen

De economie laat een voorzichtig herstel zien. De ontwikkeling van de huizenprijs laat een duidelijke koppeling zien met het economische vertrouwen. De fluctuaties in de huizenprijs hebben invloed op de inkomsten van het waterschap en om die reden is dit een ontwikkeling die van belang is voor de meerjarenraming.

Het waterschap beheert en exploiteert een omvangrijke infrastructuur voor de uitvoering van zijn taken. Regelmatig zijn er investeringen nodig om deze infrastructuur in stand te houden en te vernieuwen. De financiering hiervan vindt in de regel plaats door het aantrekken van vreemd vermogen (langlopende leningen). De marktrente kent de afgelopen tijd een historisch lage stand. De verwachting is dat dit voorlopig nog zo blijft. Echter in de verdere toekomst neemt het rentepercentage weer toe.

Stijging van het rentepercentage heeft tot gevolg dat de rentekosten bij het waterschap toenemen. In welke omvang en wanneer is op dit moment nog niet duidelijk.

In het rapport Grenzen aan de Krimp is opgenomen dat de regio Achterhoek een bevolkingskrimp verwacht van 11% tot 2040. Ook wordt verwacht dat dan het aantal huishoudens met 3% is gedaald. Op termijn worden toenemende regionale verschillen in kosten en lasten nadrukkelijker merkbaar, onder meer veroorzaakt door krimp- en groei in bepaalde regio's. Een afname van ingezetenen en huishoudens heeft voor het waterschap een negatief effect op de belastinginkomsten. Een andere consequentie van demografische krimp is dat de druk op de ruimte afneemt. Krimp kan daarmee een kans vormen voor (her)ontwikkeling van de bebouwde kom en daarmee de ruimtelijke kwaliteit versterken door meer 'blauw' en 'groen' in leefomgeving.

De laatste jaren zijn de prijzen van (agrarische) grond gestegen, terwijl de prijzen van gebouwde eigendommen zijn afgenomen. Dit heeft een verschuiving van de belastinginkomsten van de categorie gebouwd naar ongebouwd tot gevolg. De verwachting is dat de prijzen van gebouwde eigendommen weer toenemen en dat de grondprijzen zich zullen stabiliseren. Door de gestegen (agrarische) grondprijzen heeft dit ook impact op de kosten van de investeringsprojecten en dus op de begroting van het waterschap. Grondverwerving maakt over het algemeen een substantieel deel uit van onze investeringsprojecten.

→ *Het waterschap monitort voortdurend de ontwikkeling van prijzen en kengetallen die van invloed zijn op de belastingopbrengsten en uitgaven, en op de (kosten van) beoogde innovaties.*

Technologie en digitalisering

Overheidsorganisaties werken aan verbetering van hun dienstverlening door diensten steeds vaker aan te bieden via één digitaal loket. Hiervoor is ketensamenwerking nodig tussen de overheden achter dit loket. Dit vraagt ook inspanningen van het waterschap om ervoor te zorgen dat uitwisseling op een veilige manier plaatsvindt en de informatie die uitgewisseld wordt, actueel en correct is. Deze ontwikkeling raakt ons in de vorm van wetgeving en bestuursakkoorden, zoals het mede-bronhouderschap van de basisregistratie voor grootschalige topografie (BGT), de gemeenschappelijke implementatieagenda Digitaal 2017 (1 sept 2015) en het bestuursakkoord Omgevingswet (1 juli 2015).

De opstelling van de overheid richting burgers verandert van regisseur naar partner. Het hebben van een gelijkwaardige informatiepositie is een randvoorwaarde om participatie mogelijk te maken. Dit vraagt van het waterschap een actieve houding ten aanzien van het beschikbaar stellen van openbare informatie. Daarnaast wordt overheidsinformatie ook gezien als motor voor innovatie: hergebruik van openbare overheidsinformatie (open data) voor de ontwikkeling van nieuwe diensten. De waterschappen stellen dit jaar in het zgn. Digikompas hun visie op deze ontwikkelingen en hun rol daarin vast.

→ *Bereikbare en veilige (overheids)informatie is nodig in onze samenwerking met medeoverheden, mede om informatie voor burgers en bedrijven toegankelijk te maken.*

Politiek-bestuurlijke ontwikkelingen

Als gevolg van de economische crisis en het kabinetsbeleid van de afgelopen jaren zijn overheidstaken gedecentraliseerd naar gemeenten en waterschappen. Een voorbeeld hiervan is de decentralisatie van kosten voor dijkverbetering van het Rijk naar de waterschappen. In combinatie met een bezuinigingsopgave maakt dit organisaties kwetsbaar in termen van continuïteit, capaciteit en kennis. Een reactie hierop is samenwerking en het regionaliseren van de uitvoering van taken.

Op 1 juli 2015 is het Bestuursakkoord Implementatie Omgevingswet ondertekend door Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. De verwachting is dat de wet begin 2019 in werking zal treden. De waterschappen hebben nog een kleine drie jaar om zich voor te bereiden. Een goede voorbereiding is belangrijk en noodzakelijk, maar ook omvangrijk, complex en daardoor kostbaar. Op landelijk niveau is berekend wat de eenmalige en structurele kosten zijn voor de waterschappen om de uitvoering van de wet voor te bereiden en door te voeren. Op basis van deze berekening kan een vertaling voor ons waterschap worden gemaakt. Er moet dus rekening worden gehouden met een toename van de kosten in de eerste jaren. De Omgevingswet heeft in financiële zin ook baten. Voordat die baten op kunnen treden moeten er echter eerst kosten worden gemaakt.

In 2018 staat de 'midterm review' voor de Kaderrichtlijn Water op de agenda van de waterbeheerders en de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoet water. Het wordt steeds duidelijker waar we onze waterkwaliteitsopgaven wel en niet gaan halen. De komende jaren zullen we een aanvullende strategie moeten ontwerpen, hetzij om onze doelen bij te stellen, te temporiseren of om extra maatregelen te nemen. Een goede lobby en inzicht in de belangen en overwegingen van het Rijk en Brussel zijn voor een goed eindresultaat van belang.

→ *Het waterschap stelt in het netwerk van medeoverheden e.a. partners voortdurend zijn strategie bij om de beleidsdoelen te bereiken.*

Kwaliteit, duurzaamheid en innovatie

Duurzaamheid is een thema van toenemend belang, zowel binnen als buiten het waterschap. Er zijn hoge verwachtingen wat betreft de transitie in de regio Achterhoek, waar het waterschap zijn rol in moet spelen.

Het waterschap wil zuinig zijn met grondstoffen en energie, inzetten op windenergie, en grondstoffen hoogwaardig (her)gebruiken of zelfs uit het afvalwater terugwinnen. Bij deze ontwikkeling werken we nauw samen met partners uit het bedrijfsleven.

Er zijn (landelijk) veel initiatieven om meer aandacht te besteden aan het opvangen van klimaat effecten, zowel in de stad als in het landelijk gebied. Wat de klimaatverandering betekent voor het beheer en onderhoud in onze stroomgebieden hebben we nog niet goed in beeld. Hieraan werken we in de komende periode door het uitwerken van een klimaatstrategie. Parallel daaraan zetten we in op een grotere awareness en besef van eigen verantwoordelijkheid bij de inwoners van ons gebied. De uitdaging is om de bebouwde omgeving zodanig in te richten dat de gevolgen (schade) van de effecten van klimaatverandering beperkt blijven. Het 'ontharden' van de stad via groene en blauwe netwerken speelt hierbij een belangrijke rol. Hierbij gaat het niet alleen om de openbare ruimte, maar ook om particulier terrein.

→ *Het waterschap stelt een eigen rol en positie vast in het streven naar duurzaamheid en klimaatadaptatie en werkt van daaruit aan concrete initiatieven.*

3. PROGRAMMA WATERSYSTEEMBEHEER

Hoofdpijnen beleid

Het waterschap is verantwoordelijk voor het beheer van het oppervlaktewater en het grondwater in onze regio. We zorgen voor een goed beheer en onderhoud, dat past bij de ruimtelijk toegekende functies. Daar waar de gewenste kwaliteit of kwantiteit tekort schieten is er een opgave voor verbetering. De afgelopen jaren is in het beheer en onderhoud steeds meer rekening gehouden met de vereisten voor vasthouden en het tijdig afvoeren van water. Ook hebben we door middel van aanpassing van beken en watergangen veel gedaan om de condities voor de (water)ecologie te verbeteren. Leidende principes hierbij zijn de stroomgebiedsbenadering, gebiedsnabij werken, samen met andere partners en 'werk met werk' maken.

Het Waterbeheerplan 2016-2021 geeft voor de thema's Voldoende en voor Schoon uitwerking aan ons beleid voor:

- voldoende water: normale, te droge en te natte omstandigheden; kades;
  - schoon water: ecologische en chemische kwaliteit, en kwaliteit voor specifieke wateren.
- Het bestuursakkoord (2015) van het algemeen bestuur legt hierbij accent op de praktische doorwerking van de ontwikkelende kennis en inzichten over het opvangen van klimaat effecten en over de waterkwaliteit.

Interne en externe ontwikkelingen

Voor het watersysteembeheer zijn voor de uitvoering van het waterbeheerplan (WBP) en het bestuursakkoord de volgende ontwikkelingen van belang:

Effectief en efficiënt beheer en onderhoud

Nadat in de afgelopen periode enkele pilots zijn uitgevoerd en diverse gesprekken zijn gevoerd met LTO, de VALA en een drietal gemeenten, wordt de beoogde wijziging van de onderhoudsplicht van de kleine watergangen naar de ingelanden vanaf 2017 doorgevoerd. Verder wordt als gevolg van de uitvoering van herinrichtingsprojecten een toename verwacht van de omvang van te onderhouden gronden.

Vanaf 2016 wordt het onderhoud van ca. 30 km aan watergangen gecontracteerd in onderhoud gegeven aan de collectieven Rivierenland en de VALA. De synergiewinst zit in het afvoeren van maaisel en verwerken van maaisel op agrarische percelen (bodemstructuurverbetering).

Omgaan met effecten klimaatontwikkeling

De uitkomsten van het toetsingsonderzoek naar risico's op regionale wateroverlast worden in 2016 vastgesteld. Voor de eventuele knelpunten die hieruit voortkomen wordt in samenspraak met het bestuur in 2017 een uitvoeringsstrategie uitgewerkt. Mogelijke uitvoering van maatregelen vindt plaats vanaf 2018.

Omgaan met (nieuwe) emissies

Het waterschap gaat een emissieplan opstellen o.a. met als doel om te verkennen hoe we om moeten gaan met nieuwe vervuilende stoffen (medicijnen, microplastics, ..). Verder bereiden we ons dit jaar voor op de landelijke 'midterm review' vanuit de Kaderrichtlijn Water in 2018, waarvoor we onder meer inzicht willen geven in de effectiviteit van de uitgevoerde maatregelen gericht op beekherstel.

Ontwikkelen (nieuwe) allianties

In februari 2015 is een samenwerkingsovereenkomst getekend met de provincie Gelderland met als doel om door samenwerking synergie te bereiken in het uitvoeren van onze opgaven voor waterkwaliteit en verdroging en de opgaven van de provincie voor ecologie en de PAS. Daarmee is de provincie een belangrijke partner voor dit onderdeel van het watersysteembeheer.

Voor het 2^e deel van de uitvoering van de overeenkomst Blauwe Knooppunten die wij met Rijkswaterstaat hebben gesloten is vanuit deze partner cofinanciering beschikbaar gekomen. Onderlinge afspraken over (mede)financiering en uitvoeringsprojecten worden in een nadere overeenkomst uitgewerkt. Het gaat hierbij om aanpassingen en vispasseerbaar maken van stuw Doesburg, gemaal Kandia en stuw Fraterwaard.

Ontwikkeling in uitvoering deelprogramma's

De investeringen die nodig zijn voor de uitvoering van de opgaven uit het waterbeheerplan, zijn onderverdeeld in de volgende programma's:

1. Instandhouding; watersysteem op orde

Het bestaande watersysteem op orde houden betekent het behoud van een betrouwbaar watersysteem. Hieronder valt de uitvoering van het baggerbeleidsplan, maar ook vervanging, renovatie en/of automatisering van kunstwerken. De investeringskosten bedragen gemiddeld € 2,0 mln. per jaar.

Vanaf 2017 vindt een besparing op de onderhoudskosten plaats door het afstoten van kleine watergangen. Op basis van een verkenning is de besparing geraamd op ca. € 350.000 per jaar (o.b.v. 700 km kleine watergangen). Een meer nauwkeurige inschatting van de besparing volgt na de zomer 2016.

Als gevolg van herinrichtingswerken wordt in de periode 2016-2021 een toename verwacht van ongeveer 70 ha heringerichte percelen/terrein. De toename in onderhoudskosten bedragen gemiddeld ca. € 500/ha per jaar. Uit de samenwerkingsovereenkomst met de provincie Gelderland volgt dat de provincie bijdraagt aan deze toename van onderhoudskosten.

Vanaf 2016 wordt het onderhoud van ca. 30 km aan watergangen gecontracteerd aan de collectieven Rivierenland en de VALA. Deze afspraken hebben geen financiële impact op het programma Watersystemen. Het beheer blijft voor het waterschap kostenneutraal.

2. Vervanging rijdend materieel

Jaarlijkse investeringskosten voor vervanging van het rijdende onderhoudsmaterieel bedragen ongeveer € 1,0 mln.

3. KRW/ EVZ

De projecten die worden uitgevoerd t.b.v. de opgaven waterkwaliteit en ecologische verbindingzones worden deels gefinancierd op basis van de Samenwerkingsovereenkomst met Gelderland en de overeenkomst Blauwe Knooppunten met Rijkswaterstaat. Hieronder valt o.a. ook de aanpassing vispassage stuw Nieuwe Sluis in Overijssel.

4. NBW/ WB21

In dit programma vallen m.n. de maatregelen gericht op beperking van risico's op wateroverlast. We werken o.a. aan optimalisatie van het watersysteem Lichtenvoorde, Buurserbeek en Zoddebeek en de wateropgave Arnhem-Noord. Daarnaast zullen er nog maatregelen volgen uit de het toetsingsonderzoek risico's regionale wateroverlast. De exacte omvang van deze opgave is nog niet te duiden. In de investeringsraming is uitgegaan van ongeveer € 1,0 mln. per jaar vanaf 2018.

5. GGOR en antiverdroging

Voorbeelden van projecten in het kader van functiebediening waarbij verdroging wordt aangepakt zijn de maatregelen uit de GGOR-processen en de PAS, maar ook aanpassing van de waterhuishouding in de Zumpe, de Wildenborch en Hagenbeek. Voor de PAS-maatregelen is separate financiering (100%) met de provincie afgesproken. Voor de overige projecten worden cofinancieringsmogelijkheden verkend (provinciaal, Rijks- en EU-financiering).

6. Stimulering gemeenten

Dit programma betreft bijdragen aan gemeenten voor de aanleg van retentiegebied of de ontwikkeling van nieuw stedelijk gebied, op basis van de stimuleringsregeling.

Vanaf 2013 kunnen er geen aanvragen meer worden ingediend. Zodra de reeds toegezegde bedragen zijn afgerekend met de diverse gemeenten, zal dit deelprogramma worden afgesloten.

7. Waterkwaliteitsspoor/ Stedelijk gebied

Voor investeringen gericht op verbetering van de waterkwaliteit in stedelijk gebied, op basis van de waterkwaliteitsspoor studies, is gemiddeld ca. € 300.000 per jaar gereserveerd voor een periode van ongeveer 8 jaar. Daarnaast kunnen nieuwe opgaven ontstaan (cf. beleid stedelijk gebied 'Water Raakt') die dan worden toegevoegd aan het deelprogramma.

8. Bedrijfsvoering

Stappen in het verbeteren van energie-efficiëntie zullen worden gezet op basis van de duurzaamheidsstrategie die dit voorjaar voor het bestuur is vastgesteld (zie hoofdstuk Bedrijfsvoering). Voor het verbeteren van de energie-efficiëntie binnen het programma watersysteembeheer wordt o.a. gedacht aan transport en energiezuinige gemalen.

Ontwikkeling investeringen

Voor het investeringsvolume binnen het programma Watersysteembeheer is de Meerjarenraming 2016-2019 het uitgangspunt. De meest recente peiling van de uitvoering van projecten en analyse van interne en externe ontwikkelingen (voorjaar 2016) leiden tot een bijstelling van deze meerjarenraming. Onderstaande tabel toont de bijstellingen.

Investeringsraming 2017-2020 programma Watersystemen

bedragen in € mln.

	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
1. Instandhouding; systeem op orde	1,40	2,00	2,00	2,00	2,00
2. Vervanging rijdend materieel	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
3. KRW/EVZ	2,50	1,90	4,20	4,70	4,50
4. NBW/WB21	2,00	1,90	1,30	1,50	1,70
5. GGOR en antiverdroging	1,50	1,10	1,50	4,20	2,80
6. Stimulering gemeenten	0,65	0,25	0,40	0,75	0,00
7. Waterkwaliteitsspoor/stedelijk gebied	0,30	0,30	0,30	0,50	0,25
8. Bedrijfsvoering	0,70	0,40	0,30	0,20	0,20
Saldo programma bruto	10,05	8,85	11,00	14,85	12,45
Cofinanciering¹	-3,55	-2,85	-3,50	-6,45	-4,25
Totaal programma netto	6,50	6,00	7,50	8,40	8,20
<i>raming uit PPN 2016-2019</i>	<i>7,50</i>	<i>6,50</i>	<i>7,00</i>	<i>8,00</i>	<i>8,00</i>

Toelichting ontwikkeling investeringen

2016: Dit jaar valt een aantal projecten goedkoper uit dan geraamd (totaal - € 0,6 mln.). Dit wordt enerzijds veroorzaakt door lagere kosten in de uitvoering (Berenschot) en anderzijds door resultaat van contractonderhandeling met RWS of nieuwe inzichten in overdracht bruggen Lochem. Het totale investeringsvolume 2016-2019 wordt hierdoor verlaagd van € 29,0 mln. naar € 28,4 mln.

¹ Dit betreft m.n.de samenwerkingsovereenkomsten met Gelderland (SOK) en RWS (blauwe knooppunten).

Daarnaast wordt in 2016 netto ongeveer € 0,4 mln. doorgeschoven naar 2017. Belangrijkste oorzaak hiervan is de uitvoering van GGOR-maatregelen in de Havikerwaard.

2017: In 2017 wordt netto € 0,9 mln. doorgeschoven naar 2018 en 2019. Grondverwerving, verkenningen en projectvoorbereiding zijn processen die meer tijd kosten dan gepland. Door de doorschuif van € 0,4 mln. van 2016 naar 2017 wordt voor 2017 de verwachte realisatie met € 0,5 mln. naar beneden bijgesteld.

2018: Vanuit 2017 schuift € 0,9 mln. door naar 2018 en vanuit 2018 schuift € 0,4 mln. door naar 2019. Hierdoor wordt voor 2018 de verwachte realisatie € 0,5 mln. naar boven bijgesteld.

2019: Vanuit 2018 schuift € 0,4 mln. door naar 2019. Hierdoor wordt voor 2019 de verwachte realisatie € 0,4 mln. naar boven bijgesteld.

Totale kosten watersysteembeheer

De getoonde investeringen maken deel uit van de totale kosten voor het watersysteembeheer. Naast de kapitaallasten, die het gevolg zijn van de investeringen, bestaan deze uit personele lasten en overige lasten. De totale kosten omvatten alle taken voor de instandhouding en de ontwikkeling van het watersysteem in ons gebied.

bedragen in € mln.

Watersysteembeheer	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Netto kapitaallasten	9,0	9,0	9,1	7,2	7,1
Netto personeelslasten	12,5	12,8	13,0	13,3	13,5
Netto overige lasten	14,1	13,8	14,0	14,2	14,4
Totale kosten programma	35,6	35,6	36,1	34,7	35,0

Samenvattend

Voor het programma watersysteembeheer ligt de koers op het handhaven van de opgaven en maatregelen voor watersysteembeheer uit het waterbeheerplan. Daarbij wordt ingespeeld op de actuele interne en externe ontwikkelingen, o.a. door middel van de hier toegelichte actuele investeringsraming.

Verder zullen er nadere voorstellen worden opgesteld over de aard en omvang van maatregelen gericht op beheersing van risico's op wateroverlast (toetsingsonderzoek), klimaatadaptatie en stedelijk water ('Water Raakt').

4. PROGRAMMA VEILIGHEID

Hoofdpijnen beleid

Het waterschap heeft de afgelopen jaren intensief meegewerkt aan de ontwikkeling van het nationale Deltaprogramma. Vanuit dit programma werken we de komende jaren verder aan het op orde krijgen van de dijken, aan een passende ruimtelijke inrichting en aan een adequate crisisbeheersing. Concreet gaat het hierbij om een uitwerking van de landelijke deltabeslissing Waterveiligheid en de deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie. Dit doen we samen met Rijkswaterstaat, de provincies, de veiligheidsregio's en gemeenten, o.a. in het gezamenlijke Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). In 2017 zal de nieuwe Waterwet van kracht worden, die wijzigingen op het gebied van normering met zich meebrengt. Het waterschap bereidt zich voor op deze ontwikkeling.

Het Waterbeheerplan 2016-2021 geeft voor het thema Waterveiligheid uitwerking aan ons beleid in termen van 'meerlaagse veiligheid':

- laag 1: preventie: primaire en regionale waterkeringen;
- laag 2: ruimtelijke inrichting;
- laag 3: crisisbeheersing.

Het bestuursakkoord (2015) van het algemeen bestuur legt voor de primaire waterkering dijkkring 48 (dijk rond de Liemers die doorloopt tot bij Bislich in Duitsland) een duidelijk accent bij de afstemming met de Duitse partners.

Interne en externe ontwikkelingen

Er zijn diverse belangrijke ontwikkelingen die de uitvoering van het WBP bepalen voor het programma Veiligheid.

Nieuwe normering

De wijziging van de Waterwet die o.a. de nieuwe normering voor waterveiligheid regelt, zal naar verwachting op 1 januari 2017 in werking treden. In 2050 moeten alle primaire keringen aan de nieuwe normen voldoen, waarbij de kans dat iemand overlijdt door een overstroming niet groter mag zijn dan 1:100.000 per jaar. De norm van 1 op 100.000 gaat voor alle Nederlanders gelden als 'basisbeschermingsniveau'. Op veel locaties zal er echter extra bescherming komen als een overstroming leidt tot grote maatschappelijke verstoring, bijvoorbeeld door veel slachtoffers en grote economische schade. Hier wordt de komende decennia naartoe gewerkt.

Als gevolg van de nieuwe normen moeten er ook nieuwe criteria voor de beoordeling van de dijken komen. Daarnaast wordt er voor elke primaire dijk een ondergrens vastgesteld. Daar mag de dijk niet onder komen omdat dan niet meer aan de afspraken wordt voldaan.

Op basis van het nieuwe landelijk beleid zal de toekomstige opgave voor verbetering naar verwachting fors zijn. We moeten hier organisatorisch en financieel op anticiperen.

Als eerste voeren we samen met de andere IJsselwaterschappen een 'consequentieanalyse' uit. Deze analyse helpt om een concreter beeld te krijgen van de ruimtelijke en financiële gevolgen van de nieuwe normering. Ook bekijken we wat dit betekent voor de benodigde personele capaciteit.

In de komende nieuwe toetsronde (2017-2023) zal de landelijke beoordeling van de waterveiligheid voor het eerst volgens de nieuwe normen voor waterveiligheid plaatsvinden.

Deltaprogramma Rijn

Met het Deltaprogramma bereiden wij ons land voor op de gevolgen van klimaatverandering. Deze eeuw zullen de rivieren steeds grotere hoeveelheden water moeten afvoeren. Om het risico op overstromingen klein te houden, krijgen de grote rivieren meer ruimte én worden de dijken versterkt. De planning van de dijkversterkingen wordt geregeld via het Hoogwaterbeschermingsprogramma.

Voor grote rivierverruimende werkzaamheden is het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) leidend. Een MIRT-verkenning richt zich onder andere op nut en noodzaak, baten en kosten en financiering van ruimtelijke maatregelen.

Samenwerking met provincie binnen rivierklimaatpark IJsselpoort

Het Rivierklimaatpark IJsselpoort - gelegen vanaf de splitsing van Pannerdens kanaal en IJssel tot aan de Havikerwaard - is één van de rivierverruimingsmaatregelen uit het Deltaprogramma. De maatregel is opgevoerd als een korte termijn maatregel, uit te voeren in de periode tot 2030. In het Rivierklimaatpark worden opgaven op het gebied van natuur, water, recreatie, economie en bedrijvigheid gecombineerd. Het waterschap is vanaf 2011 betrokken bij het project en is deelnemer aan het Bestuurlijk overleg IJsselpoort. In 2015 is in dit overleg het besluit genomen tot de start van de MIRT-verkenning voor het project. We gaan ook actief deelnemen aan de projectorganisatie (kernteam) voor de verkenningfase van dit project.

Alliantie Rijk en waterschappen in het HWBP

Samen de keringen op orde krijgen die bij de derde toetsing zijn afgekeurd. Dat is het doel van het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Dat doen we als partijen op basis van afspraken, vastgelegd in het Bestuursakkoord Water (mei 2011). De belangrijkste afspraak is dat het Rijk en de waterschappen samen de verantwoordelijkheid dragen en beide 50% bijdragen aan de kosten van het HWBP. Het programma wordt jaarlijks geactualiseerd en steeds voor een periode van zes jaar opgesteld, met een doorkijk van twaalf jaar. Het Hoogwaterbeschermingsprogramma is onderdeel van het Deltaprogramma.

Samenwerking en dijkverbetering Duitse partners

Dijkkring 48 bestaat in totaal uit 98 kilometer waterkering, waarvan 53 kilometer in Nederland en 45 kilometer in Duitsland ligt. Het Deichverband Bislich-Landesgrenze is verantwoordelijk voor de uitvoering van de dijkverbeteringen vanaf de landsgrens tot aan Bislich. Bij een dijkdoorbraak op Duits grondgebied zal, afhankelijk van de breslocatie, het water na circa 1 dag de landsgrens over lopen en zal geheel dijkkring 48 na circa 3 dagen geïnundeerd zijn. Omdat het grootste gedeelte van dijkkring 48 (circa 70%) op Nederlands grondgebied ligt, zijn wij direct afhankelijk van de staat van de dijken in Duitsland. Aan Duitse zijde moet nog circa 15 tot 20 kilometer worden verbeterd.

De afgelopen periode hebben wij (samen met anderen) onze Nederlandse belangen stevig bij de Duitse instanties aangekaart. Daardoor zijn de volgende zaken op gang gekomen:

- Er is een Duits-Nederlands onderzoek gestart om de overstromingskansen te bepalen van de volledige dijkkring, dus inclusief de Duitse Rijndijk. Hiermee kan o.a. worden bepaald in hoeverre de huidige dijkverbeteringsplannen helpen bij het behalen van de nieuwe Nederlandse waterveiligheidsopgave (de nieuwe normering).
- Er is extra geld toegezegd aan Duitse zijde voor het dijkverbeteringsprogramma van het Deichverband. Ook bij de Bezirksregierung Düsseldorf worden meer mensen aangenomen om de dijkversterkingsplannen vast te stellen.
- Er is een nieuwe planning (Fahrplan) opgesteld gericht op voltooiing van de Duitse dijkversterkingen in 2025.

Bewustzijn waterrisico's

Om het waterbewustzijn te bevorderen willen we initiatieven nemen op het gebied van communicatie en samenwerking, waarin niet alleen medeoverheden deelnemen maar ook inwoners, organisaties en onze eigen bestuursleden (als ambassadeurs van het waterschap) om hun kennis, expertise en netwerken te kunnen benutten.

Ontwikkeling in uitvoering deelprogramma's

De investeringen die nodig zijn voor de uitvoering van de opgaven uit het waterbeheerplan, zijn opgenomen in 3 deelprogramma's: zorgplicht-instandhouding, toetsing-verbetering en deelname HWBP.

Primaire keringen

a. Zorgplicht en instandhouding

Het waterschap heeft de zgn. 'zorgplicht' voor het preventieve beheer en onderhoud van de dijkkringen en de calamiteitszorg. Vanaf 2014 is het toezicht op deze taak overgegaan van de provincie naar het Rijk, met als uitvoerder de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT). De ILT geeft de inspectie vorm middels zgn. systeemaudits. Deze audits raken een groot deel van het waterschap. Het ILT geeft geleidelijk en in samenwerking met de waterschappen vorm aan deze taak. Inmiddels is een 'Kader zorgplicht primaire waterkeringen' opgesteld. De spin-off hiervan is o.a. dat dijkbeheerders meer gaan samenwerken en van elkaar leren.

b. Toetsing en verbetering

De bestaande opgave voor verbetering van keringen is ruim 5 km, op basis van de in 2011 uitgevoerde toetsing van de waterkeringen. Daarnaast willen we nu al enkele van onze dijkverbeteropgaven 'meekoppelen' met plannen van gemeenten Arnhem, Zutphen, RWS en bedrijven Grutbroek. Dit leidt tot een versnelling van uitvoering van onze dijkversterkingsopgave, waarvoor we een eerste verkenningsfase zullen starten, vooruitlopend op het ter beschikking komen een bijdrage vanuit het HWBP. Dit betreft:

- dijkkring 47: dijkverbetering Rijnkade Arnhem;
- dijkkring 49: dijkverbetering Grutbroek Doetinchem;
- dijkkring 50/51: dijkverbetering Twentekanaal Zutphen/Gorssel;
- dijkkring 50: dijkverbetering IJsselkadegebied Zutphen.

Verder bereiden we ons voor op de nieuwe toetsronde vanaf 2017 op basis van de nieuwe normen.

c. Deelname in HWBP

Over de financiering van de investeringen om de primaire keringen in 2050 aan de nieuwe normen te laten voldoen worden tussen het ministerie en de waterschappen afspraken gemaakt. De huidige kostenverdeling op basis van het Bestuursakkoord Water zal waarschijnlijk blijven gelden. Het blijft van belang om binnen het HWBP te waken voor de juiste besteding van dit (gezamenlijke) budget.

Regionale keringen

a. Zorgplicht en instandhouding

We onderzoeken samen met de provincie(s) en andere waterschappen hoe de normering en aanwijzing van alle regionale keringen verbeterd kan worden. Hierbij dient de risicobenadering die voor de primaire keringen geldt als voorbeeld.

b. Toetsing en verbetering

Er is een beperkte opgave voor verbetering van regionale keringen. Voor de kering bij Tuindorp wordt een aanvullende verkenning uitgevoerd, op basis waarvan een besluit over maatregelen kan worden genomen. In dit proces zijn provincie en gemeente Rijnwaarden nauw betrokken.

Ruimtelijke inrichting

We willen de gemeenten die rivierdijken binnen hun grenzen hebben (de zgn. riviergemeenten) nauw betrekken bij de waterveiligheid, waaronder de ruimtelijke inrichting en het toepassen van de toekomstige verschillen in normstelling voor de rivierdijken. De IJsselconferentie is hiervoor een middel, die hebben we in 2015 samen met twee waterschappen hebben georganiseerd. Op deze conferentie is een gezamenlijk beeld ontwikkeld van de toekomstige samenwerking bij de uitwerking van de 'voorkeursstrategie'.

Crisisbeheersing

Het verder professionaliseren van de crisisorganisatie is een belangrijk speerpunt. Het waterschap trekt hierin samen op met andere waterschappen, zowel landelijk als regionaal. Bij (dreigende) crisis is goede informatievoorziening cruciaal. Door de UvW is daartoe in 2014 het 'Referentiekader Netcentrisch werken' vastgesteld. Onder andere door het benoemen van informatie-coördinatoren werken we vanaf 2015 aan de verbetering van de informatievoorziening. In 2016 willen we, voorlopig eerst in de vorm van een pilot, het netcentrische werken ondersteunen door het gebruik van een landelijk crisismanagement systeem. Door gebruik van deze applicatie wordt de informatie uitwisseling met belangrijke netwerkpartners naar verwachting makkelijker en beter.

Ontwikkeling investeringen

Voor het investeringsvolume binnen het programma Veiligheid is de Meerjarenraming 2016-2019 het uitgangspunt. De meest recente peiling van de uitvoering van projecten en analyse van interne en externe ontwikkelingen (voorjaar 2016) leiden tot een bijstelling van deze meerjarenraming. Onderstaande tabel toont de bijstellingen.

Investeringsraming 2017-2020 programma Veiligheid

bedragen in € mln.

	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
1. Zorgplicht en instandhouding	1,10	0,50	0,45	0,45	0,45
2. Toetsing en dijkverbetering	1,20	3,10	4,75	7,75	17,05
3. Deelname in HWBP	6,70	6,80	6,80	6,80	6,80
4. Bedrijfsvoering					
Saldo programma bruto	9,00	10,30	12,00	15,00	24,30
Cofinanciering²	-0,50	-2,10	-4,00	-6,60	-15,00
Totaal programma netto	8,50	8,20	8,00	8,40	9,30
<i>raming uit PPN 2016-2019</i>	<i>8,00</i>	<i>8,00</i>	<i>7,50</i>	<i>7,50</i>	<i>7,50</i>

Toelichting ontwikkeling investeringen

1. De kosten voor verkenningsfasen van de 'meekoppelprojecten' zijn bruto opgenomen in raming voor 2016 en 2017 (nog exclusief de 90% bijdrage uit het HWBP).
  2. Voor de plan- en realisatiefase is voornamelijk 10% van de nettokosten opgenomen. Het risico hierbij is dat cofinanciering uit het HWBP niet in hetzelfde jaar gerealiseerd wordt.
  3. Start verkenning dijktraject 48-1 in 2020 is voor 10% van de nettokosten opgenomen. Het risico hierbij is dat landelijke prioritering uitstel van uitvoering kan betekenen.
- Onze bijdrage aan het Programma Rivier in de stad (RIDS) Zutphen is nog niet meegenomen, omdat besluitvorming hierover nog moet plaatsvinden. De raming hiervoor is € 0,5 mln.

Totale kosten veiligheid

De getoonde investeringen maken deel uit van de totale kosten voor de waterveiligheid. Naast de kapitaallasten, die het gevolg zijn van de investeringen, bestaan deze uit personele lasten en overige lasten. De totale kosten omvatten alle taken voor de instandhouding van de primaire en regionale keringen, crisisbeheersing en bijdragen aan het HWBP.

² Dit betreft de verwachte bijdragen uit het HWBP.

bedragen in € mln.

Veiligheid	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Netto kapitaallasten	2,6	3,0	3,3	3,7	4,0
Netto personeelslasten	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6
Netto overige lasten	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Totale kosten programma	5,4	5,8	6,2	6,6	7,0

Samenvattend

Voor het programma veiligheid ligt de koers op het handhaven van de opgaven en maatregelen voor de waterveiligheid uit het waterbeheerplan. Daarbij wordt ingespeeld op de actuele interne en externe ontwikkelingen, o.a. door middel van de hier toegelichte actuele investeringsraming.

Verder zal er nader onderzoeken plaatsvinden naar de vraag wat de uitvoering van het HWBP op korte en middellange termijn betekent voor de personele capaciteit van het waterschap, en worden hiervoor zo nodig nadere voorstellen opgesteld.

5. PROGRAMMA AFVALWATERKETEN

Hoofdpijnen beleid

Mede vanwege technologische ontwikkelingen is het zuiveringsbeheer de laatste jaren sterk in beweging. Het accent ligt - naast het zorgen voor een goed zuiveringsproces - steeds meer op winning van energie en grondstoffen. Ook het in de hand houden van kosten en de verduurzaming van de keten door inzet op samenwerking in de hele afvalwaterketen, is goed op gang. Het waterschap stelt zich in deze ontwikkelingen proactief op, neemt waar mogelijk initiatieven en is voor zowel het bedrijfsleven als de medeoverheden een gedegen gesprekspartner als het gaat om de verdere ontwikkeling van de waterketen.

Het Waterbeheerplan 2016-2021 geeft voor het thema Afvalwaterketen uitwerking aan ons beleid voor:

- inzameling, transport en zuivering van afvalwater;
- een effectieve en efficiënte (afval)waterketen;
- winnen van energie en grondstoffen.

Het bestuursakkoord (2015) van het algemeen bestuur legt hierbij het accent op de bijdrage van het waterschap aan een circulaire economie, op duurzaamheid en op betaalbaarheid.

Interne en externe ontwikkelingen

Er zijn diverse belangrijke ontwikkelingen die de uitvoering van het WBP bepalen voor het programma Afvalwaterketen.

Omgaan met nieuwe stoffen

De afgelopen jaren is de aandacht voor zogenaamde 'nieuwe probleemstoffen' toegenomen. Het gaat hierbij om hormoonverstorende stoffen, medicijnresten en andere micro verontreinigingen. Er is meer onderzoek naar effect van deze stoffen op het aquatische milieu en besef neemt toe er maatregelen nodig zijn voor een goede bescherming van mens, dier en (drink)waterkwaliteit. De aard en omvang hiervan is nog niet goed bekend, maar deze zullen zeker een kostenverhogend effect hebben. Zowel in eigen land als in bijv. Duitsland en Zwitserland worden stappen gezet die we de komende jaren volgen. Verder gaan we actief deelnemen in landelijke werkgroepen om zo het (landelijk) beleid te beïnvloeden maar ook om een eigen strategie uit te kunnen zetten.

Grondstoffenproductie

Om de transitie van afvalverwijdering naar grondstoffenproductie te maken is innovatie in technieken en methoden nodig. Bestaande (zuiverings)processen worden aangepast en nieuwe worden geïntroduceerd. Deze innovaties vergen investeringen. We passen innovaties toe als onze voorstellen ten minste financieel neutraal zijn, maar bij voorkeur kostenbesparingen met zich meebrengen (positieve business case), bijvoorbeeld door minder energieverbruik en minder slibproductie. Binnen de kaders van de geldende lozings-eisen wordt de grondstoffen-productie het leidende principe. Daarom nemen we actief deel aan netwerken en besteden we nadrukkelijk tijd, geld en aandacht aan innovaties in binnen- en buitenland.

Slibverwerking

De slibmarkt in Nederland is volop in beweging en verandert de behandeling en verwerking van slib. Ook de mogelijkheden voor hergebruik (van biomassa, fosfaat, e.d.) nemen toe. Onze slibstrategie richt zich op het flexibel en adaptief reageren op de markt, op innovaties en op duurzaamheid.

Ontwikkeling in uitvoering deelprogramma's

De investeringen die nodig zijn voor de uitvoering van de opgaven uit het waterbeheerplan, zijn onderverdeeld in de volgende programma's:

1. Renovatie en vervanging

Vervangingsinvesteringen zijn nodig om de transportleidingen, rioolgemalen, zuiveringsinstallaties en slibontwateringinstallaties in goede conditie te houden. De hoeveelheden afvalwater die we transporteren zijn afgestemd op de afspraken met gemeenten (voldoen aan afnameverplichting). Onze RWZI's voldoen aan de maatwerkvoorschriften voor de lozing op oppervlaktewater en bij het ontwateren realiseren we een zo hoog mogelijk droge stofgehalte.

De belangrijkste investeringen in de komende jaren zijn:

- Vervangen procesautomatisering op de rioolgemalen en zuiveringsinstallaties. Daarbij nemen we noodzakelijke renovatie van andere onderdelen en kansen voor energiebesparingen mee.
- Het afvalwatersysteem Doetinchem (3^e fase), inclusief renovatie van 10 rioolgemalen. Daarnaast verleggen we persleidingen langs de A12 in verband met aansluiting van de A15 (ViA15).
- Aanpassingen aan biogasinstallaties voeren we door ter verbetering en verhoging van de (biogas)veiligheid.
- Vervanging van de slibontwateringsinstallatie van RWZI Olburgen.

2. Aangescherpte regelgeving

Wijzigingen in landelijke regelgeving kunnen tot gevolg hebben dat er investeringen nodig zijn. Vooralsnog zijn er geen aanwijzingen dat de Omgevingswet of andere regelgeving binnen de planperiode leidt tot (extra) investeringen in de afvalwaterketen.

Het waterschap, gemeente Doetinchem en het Slingeland ziekenhuis hebben een intentieovereenkomst ondertekend om samen te werken bij de nieuwbouw van het ziekenhuis in Doetinchem, verwacht rond 2020. Hiermee anticiperen we op de ontwikkeling van aanpak van 'nieuwe probleemstoffen'.

3. Slibstrategie

Het verwerken van zuiveringsslib is een vaste, grote kostenpost voor het waterschap. Op basis van de nieuwe slibstrategie zijn de komende jaren investeringen nodig in nieuwe technieken om de slibhoeveelheden te reduceren en duurzame routes voor de toekomst vast te stellen. De omvang en het tempo zijn afhankelijk van technologische ontwikkelingen die op vele plaatsen in het land worden ingezet. Mede op basis van die kennis en ervaringen zetten we businesscases op voor investeringen in technieken die zichzelf terugverdienen. De samenwerking op het bedrijventerrein Innofase bij Duiven op gebied van energie (warmte en elektriciteit, smart grid) en slib (drogen op restwarmte) is een belangrijke kans op invulling van onze slibstrategie.

4. Grondstoffen

In 2016 worden gestart met de realisatie van een grondstoffenfabriek te Zutphen, waarbij Alginaat zal worden (terug)gewonnen. Daarnaast wordt met de Papierfabriek Doetinchem samenwerking gezocht op gebied van afvalwaterzuivering en de teruglevering van biogas. De afgelopen jaren is bij RWZI Olburgen een fosfaatfabriek gerealiseerd (op basis van industrieel afvalwater). Als vervolg daarop worden nu verkenningen uitgevoerd om ook fosfaat van RWZI's van omliggende waterschappen te kunnen opwerken. Mogelijk leidt dit tot voorbereiding op bouw van nieuwe lijnen voor de verwerking van struviet uit huishoudelijk afvalwater. Verder lopen er diverse onderzoeken naar een tweede grondstof(fenfabriek) in ons gebied. In de investeringsraming is met beide ontwikkelingen nog geen rekening gehouden.

5. Energie

De afgelopen jaren zijn veel maatregelen genomen om de energie-efficiëntie in het zuiveringsbeheer te verhogen en de eigen energieopwekking te vergroten. Dit is mede ingegeven door de volgende (landelijke) doelstellingen:

- 30% energie-efficiëntie in 2020 t.o.v. 2005;
- 30% CO2 reductie in 2020 t.o.v. 1990;
- 40% van de eigen energiebehoefte in 2020 uit eigen duurzame opwekking.

In vergelijking met het watersysteembeheer is in het zuiveringsbeheer de meeste 'winst' te behalen in termen van energie-efficiëntie.

Bij ongewijzigd beleid van het waterschap zal in 2020 besparing van 24% zijn bereikt i.p.v. de beoogde 30%. Verdere stappen zullen worden gezet op basis van de duurzaamheidsstrategie die dit voorjaar voor het bestuur is vastgesteld (zie hoofdstuk. Bedrijfsvoering).

Ten aanzien van het duurzaam opwekken van energie wordt onder meer bekeken of het wenselijk is dat RWZI-terreinen worden benut voor zonne-energie en windenergie. Deze verkenning bestaat uit een oriëntatie op verschillende locaties, waarbij wij omwonenden en gemeenten betrekken. In de meerjarenraming is een eerste, voorlopige investering voor energieopwekking opgenomen, in de jaren 2020 en 2021.

Daarnaast wordt, in combinatie met de vervanging van procesautomatisering, bekeken welke energiemaatregelen op de RWZI's effectief kunnen zijn. In Zutphen wordt de puntbeluchting vervangen door bellenbeluchting en bekijken we of investeren in efficiëntere gasmotoren een positief effect oplevert.

Ontwikkeling investeringen

Voor het investeringsvolume binnen het programma Afvalwaterketen is de Meerjarenraming 2016-2019 het uitgangspunt. De meest recente peiling van de uitvoering van projecten en analyse van interne en externe ontwikkelingen (voorjaar 2016) leiden tot een bijstelling van deze meerjarenraming. Onderstaande tabel toont deze bijstellingen.

Investeringsraming 2017-2020 programma Afvalwaterketen

bedragen in € mln.

	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
1. Renovatie en vervanging	6,90	12,60	11,10	4,40	5,20
2. Aangescherpte regelgeving	0,00	0,00	0,00	0,90	0,00
3. Slibstrategie	0,00	1,30	4,10	3,80	2,90
4. Energie	0,40	1,70	0,20	2,50	0,60
5. Grondstoffen	1,00	2,80	1,70	2,60	2,90
6. Bedrijfsvoering	0,30	0,20	0,30	0,10	0,00
Saldo programma bruto	8,60	18,60	17,40	14,30	11,60
Cofinanciering³	-1,80	-3,00	-1,70	-0,30	0,00
Totaal programma netto	6,80	15,60	15,70	14,00	11,60
<i>raming uit PPN 2016-2019</i>	<i>12,90</i>	<i>15,20</i>	<i>10,90</i>	<i>11,00</i>	<i>11,00</i>

³ Dit betreft met name bijdragen van Rijk en provincie voor innovaties op gebied van slibverwerking en het ontwikkeling van een alginaatfabriek.

Toelichting ontwikkeling investeringen

- Het programma Afvalwaterketen omvat in 2016 een investeringsvolume van netto €6,8 mln. Het eerder begrote investeringsvolume was €12,9 mln. Het verschil van €6,1 mln. wordt veroorzaakt doordat de planning van Rijkswaterstaat voor de aansluiting van de A12 op de A15 (ViA15) opnieuw met een jaar is opgeschoven (€2,5 mln. doorschuif).
- Daarnaast is er in de Begroting 2016 vanuit gegaan dat eind 2015 gestart werd met de bouw van de Nereda®-installatie in Zutphen. De verwachting is nu dat de uitvoering eind 2016 begint, waardoor €3,3 mln. doorschuift.

Totale kosten afvalwaterketen

De getoonde investeringen maken deel uit van de totale kosten voor de afvalwaterketen. Naast de kapitaallasten, die het gevolg zijn van de investeringen, bestaan deze uit personele lasten en overige lasten. De totale kosten omvatten alle taken voor de instandhouding van de transportketen en RWZI's, slibverwerking en energie- en grondstofwinning.

bedragen in € mln.

Afvalwaterketen	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Netto kapitaallasten	13,9	14,3	14,6	12,6	12,5
Netto personeelslasten	8,0	8,2	8,3	8,5	8,6
Netto overige lasten	18,3	18,7	18,8	17,3	17,6
Totale kosten programma	40,2	41,2	41,7	38,4	38,7

Samenvattend

Voor het programma afvalwaterketen ligt de koers op het handhaven van de opgaven en maatregelen voor het zuiveringsbeheer uit het waterbeheerplan. Daarbij wordt ingespeeld op de actuele interne en externe ontwikkelingen, o.a. door middel van de hier toegelichte actuele investeringsraming.

Verder zal worden verkend welke stappen het waterschap kan zetten in zowel de aanpak van nieuwe stoffen als in de verdere ontwikkeling van grondstofwinning. Ook zal nadere besluitvorming plaatsvinden over de vraag hoe het waterschap gaat inzetten op energieopwekking door middel van windvoorzieningen, inclusief benodigde investeringen.

6. BEDRIJFSVOERING

De ontwikkelingen binnen en buiten het waterschap hebben gevolgen voor de organisatie en voor onze werkprocessen. Ontwikkelingen die effect hebben op de kosten worden hierna toegelicht.

Duurzaamheid

Op 10 mei jl. heeft het algemeen bestuur ingestemd met de strategie 'Duurzaamheid binnen Waterschap Rijn en IJssel'. De strategie biedt een basis voor de afwegingen die het waterschap gaat maken. De strategie moet gaan inspireren, binnen de organisatie maar zeker ook daarbuiten, en handvatten geven om samen te werken aan duurzaamheid in de regio. De strategie beperkt zich daarom niet tot de inhoud, maar gaat ook in op de rol en positie die het waterschap kiest in de samenwerking met partners.

De inhoudelijke focus in de strategie ligt op grondstoffen en energie. Op dat thema beginnen we niet bij nul. We werken de strategie uit aan de hand van vijf herkenbare principes:

- verminderen gebruik grondstoffen en energie;
- terugwinnen van grondstoffen;
- eigen energie duurzaam opwekken;
- clustering in duurzaamheidsparken;
- samenwerken om onze doelen te bereiken.

Ook werken we aan draagvlak en inspiratie door het uitvoeren van een communicatietraject. Bij de strategie is een set van mogelijke maatregelen opgenomen met daarbij de verwachte bijdrage aan de duurzaamheidsdoelstellingen. Welke concrete maatregelen genomen zullen worden zal de uitkomst zijn van een afwegingsproces.

→ *In deze perspectievennota wordt aangegeven welke financiële ruimte wordt gereserveerd voor energiebesparing en voor duurzame opwekking. In de programma's zal dit vervolgens worden uitgewerkt in concrete maatregelen, waarvoor een business case wordt opgesteld. Deze business cases worden aan het bestuur voorgelegd voor besluitvorming.*

Informatiemanagement

Informatiebeveiliging

De waterschappen hebben zich samen met andere overheden gecommitteerd aan de realisatie van een adequate informatieveiligheid. Over de status en voortgang van de invoering van de zogenoemde 'baseline' informatieveiligheid waterschappen (BIWA) wordt jaarlijks gerapporteerd aan de Tweede Kamer. Vorig jaar hebben wij reeds op ICT-technisch en organisatorisch gebied het gewenste niveau van informatieveiligheid gehaald.

Daarmee zijn we er echter (nog) niet. Het blijft een continu aandachtspunt om de wijze waarop we in de dagelijkse praktijk met informatieveiligheid omgaan verder te ontwikkelen en te verbeteren. Deze aandacht is o.a. nodig vanwege:

- de inwerkingtreding per 1 januari 2016 van de Wet meldplicht datalekken;
- het verplicht inrichten van een autorisatieregister;
- het proces om te komen tot dataclassificatie (in het kader van o.a. het opendata beleid van de Unie van Waterschappen);
- de verplichte rapportage van veiligheidsincidenten.

Gegevensbeheer

In 2015 is een onderzoek uitgevoerd naar de organisatie van het geo-gegevensbeheer binnen het waterschap. Daarbij is geconstateerd dat we door moeten groeien van ad hoc datamanagement naar centraal datamanagement. Dit streven sluit goed aan bij de visie op de digitale dienstverlening, die dit jaar op niveau van de Unie van Waterschappen wordt opgesteld, in de vorm van het 'DigiKompas'.

Als uitwerking van dit streven is als eerste het beheer van leggers en beheerregisters en inmiddels ook de BGT centraal belegd bij de unit ICT en vindt de aansturing plaats vanuit het thema informatiemanagement. Daarnaast spelen op het gebied van gegevensbeheer- en management de volgende zaken:

- Voor de 'zorgplicht waterkeringen' en verbeteringen aan waterkeringen die op komst zijn, zijn veel gegevens en een goed gegevensbeheer nodig.
- De toenemende uitwisseling van data met externe partijen gaat meer (technisch en gebruikers-) beheer vragen. Vooral om de uitwisseling veilig en verantwoord te laten verlopen en goed zicht te houden op welke data met welke kwaliteit waar wordt uitgewisseld zullen inspanningen geleverd moeten worden. Ook in het kader van de Omgevingswet wordt ten aanzien van informatiemanagement een vraag naar coördinerende en beherende activiteiten voorzien.
- Toenemende vraag naar innovatieve manieren om (geo)informatie te ontsluiten, via online rapportages, digitale ondersteuning van plannen, digitaal werken bij calamiteiten, e.d.

→ *Voorzien wordt dat de capaciteit die beschikbaar is voor beheer en gebruik van digitale gegevens onvoldoende is om aan de ontwikkelingen en de hogere verwachtingen te kunnen blijven voldoen. Wanneer dit in de toekomst aan de orde is zal hiervoor een voorstel worden opgesteld.*

Samenwerking Waterkracht

In het programma Waterkracht realiseren we producten en diensten met en voor de deelnemende waterschappen. Vervolgens is het de verantwoordelijkheid van elk waterschap om in de eigen organisatie aan de slag te gaan om daarmee gunstige effecten te bereiken. Zodoende komen daar de zogenaamde 3 K's (kosten, kwaliteit en kwetsbaarheid) in beeld en zijn er ook andere voordelen te behalen. Op voorhand zijn de effecten van het programma Waterkracht niet in zijn geheel kwantitatief aan te geven. Er zijn meerdere organisatie gebonden factoren die hierop van invloed zijn.

Waterkracht kent momenteel vier werkvelden met elk een werkveldmanager die verantwoordelijk is voor een deelprogramma, te weten: ICT, HR, Inkoop en Zuiveren. Er is een programmamanager aangesteld voor de sturing op het programma. De samenwerking leidt (binnen de geraamde financiële kaders) tot resultaten, zoals een gezamenlijk informatiebeleid; beheer voor de geografische gegevenstool Geonis Blaeu, een gezamenlijk traineebeleid, de implementatie van eHRM, een opleidingsgids, aanbestedingen voor wagenpark, industriële reiniging en brandstoffen en voorstellen over biogasveiligheid en de procesautomatisering bij zuiveringsinstallaties.

→ *De focus van Waterkracht ligt op onderwerpen waar ieder waterschap voordeel bij heeft. Daarnaast worden ook onderwerpen opgepakt die moeten gebeuren, maar voor een waterschap alleen lastig te realiseren zijn. De besparingen die wij ons hadden voorgenomen, zijn behaald.*

Stelselherziening Omgevingswet

Met de invoering van de Omgevingswet wordt een grote stelselherziening in het omgevingsrecht doorgevoerd. Burgers, bedrijven en overheden moeten beter in staat gesteld worden om slagvaardig in de fysieke leefomgeving aan de slag te gaan. Een digitaal stelsel dat het werken met de Omgevingswet faciliteert, is daarbij onontbeerlijk. De verwachting is dat de Omgevingswet eind 2018 in werking zal treden.

In 2015 is een bestuursakkoord gesloten tussen Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen over de bekostiging van de implementatie van deze wet.

Op 21 april jl. is dit akkoord met de volgende afspraken uitgewerkt:

- Het Rijk draagt de investeringskosten die samenhangen met de invoering van de wet. Hierbij gaat het om eenmalige kosten voor centrale digitale voorzieningen, het inrichten van een landelijk informatiepunt(en) en het opzetten van opleidingen.
- Iedere partij draagt zelf de (interne) transitiekosten van de wet. Het gaat bijvoorbeeld om de kosten voor het volgen van opleidingen, organisatie- en cultuurverandering en aanpassingen van digitale voorzieningen.
- De structurele uitvoeringskosten worden via een verdeelsleutel gedeeld. Dit zijn de terugkerende kosten die bijvoorbeeld samenhangen met het gebruik van het digitale stelsel.
- Partijen behouden zelf de besparingen die optreden door de invoering van de stelselherziening, hiervoor komt geen verrekening met het Gemeentefonds en het Provinciefonds.

Digitaal stelsel Omgevingswet

Voor de opbouw van het benodigde digitale stelsel voor de Omgevingswet zijn in het bestuursakkoord twee scenario's uitgewerkt, met een onderling verschillend kostenniveau:

1. 'Wettelijk minimum, met instandhouding van huidige dienstverlening'. Dat wil zeggen het aan de Omgevingswet aanpassen van de huidige voorzieningen. Kosten totaal € 98 mln.
2. 'Toewerken naar baten en ontzorging'. In dit scenario worden informatiestromen en processen zodanig georganiseerd dat een stelsel ontstaat dat de gebruiker geeft waar hij om vraagt.

De totale eenmalige transitiekosten variëren voor een gemiddeld waterschap tussen € 0,8 mln. en € 1,0 mln., afhankelijk van het gekozen scenario. Deze transitiekosten bestaan uit aanpassing van de eigen digitalisering, opleidingen, trainingen en organisatorische en juridische aanpassingen. De structurele jaarlijkse exploitatiekosten worden een gemiddeld waterschap in scenario 1 geschat op ca. € 45.000 per jaar en in scenario 2 op € 85.000. De besparingen die samenhangen met het gebruik van het digitale stelsel komen o.a. voort uit minder zoekwerk, meer vuistregels, minder variatiemodellen, minder onderzoek, minder coördinatielast en kwalitatief betere bestendige data. De besparingen in de primaire processen als gevolg van de digitalisering variëren voor een gemiddeld waterschap tussen ca. € 30.000 in scenario 1 en € 125.000 in scenario 2.

→ *Voor ons waterschap gaan we voorsnog uit van kosten die liggen tussen de landelijk genoemde minimale en maximale bedragen. Dit betekent dat € 0,9 mln. aan eenmalige investeringen en € 65.000 voor de jaarlijkse, structurele kosten in de meerjarenraming zijn opgenomen.*

Strategische personeelsplanning

Externe ontwikkelingen zoals de zorgplicht voor waterkeringen, het HWBP maar ook technologische ontwikkelingen gaan veel van onze organisatie vergen in de komende periode. Tegelijkertijd staat de organisatie voor vragen als: hoe kunnen we de strategische denkkraft en het verbindend vermogen van onze organisatie vergroten, de innovatiekracht verder versterken en - gelet op de toenemende complexiteit van ons werk - de risicobeheersing op een hoger niveau brengen.

In het najaar van 2015 is gestart met het ontwikkelen van een perspectief op de samenstelling en omvang van onze organisatie over drie tot vijf jaar. Welke competenties en talenten zijn dan nodig? En welke interventies zijn nodig om de organisatie in de gewenste richting te ontwikkelen? In de loop van 2016 vindt de uitwerking van dit perspectief plaats. Daarbij wordt behalve de drie WBP-programma's ook aspecten van bedrijfsvoering betrokken

→ *Bij de komende begroting zal het perspectief nader worden toegelicht, met daarbij een voorstel voor de formatie in komende jaren.*

7. MEERJARENRAMING

Als opmaat voor de komende begroting en meerjarenraming worden in dit hoofdstuk de relevante financiële ontwikkelingen toegelicht met hun gevolgen voor het waterschap. Het gaat hierbij zowel om gevolgen voor de kosten als voor de opbrengsten van het waterschap. Ook worden de uitkomsten van de (dit voorjaar gevoerde) discussies over de financiële thema's kwijtschelding, schuldbestand en kostentoedeling toegelicht.

Terugblik; ambitiesdiscussie

De perspectievennota's van de afgelopen jaren stonden als gevolg van externe economische ontwikkelingen in het teken van financiële ombuigingen. Er is sterk gestuurd op de uitgaven, waarbij door efficiëntieverbetering en temporisering kosten konden worden verminderd. Ook is door het bestuur in 2013 een ambitiesdiscussie gevoerd, met als resultaat dat diverse bijstellingen van ambities zijn doorgevoerd, waardoor de kostenontwikkeling verder in de hand kon worden gehouden. Tegelijk is een gematigde stijging van de lastendruk doorgevoerd, met als doel om binnen enkele jaren een kostendekkende begroting te bereiken. Ook is steeds meer analyse gedaan naar de ontwikkeling van de omslagseenheden, omdat deze sterk de omvang van de belastingopbrengsten bepalen. Een betere analyse leidt tot een betere inschatting van de ontwikkelingen en daarmee tot een meer solide meerjarenraming. Door deze sturing zijn er de afgelopen jaren binnen alle programma's kosten bespaard, waardoor een kostendekkende begroting binnen de eerste jaren van de komende periode wordt gerealiseerd. Daarbij blijft ingezet worden op een kosteneffectieve werkwijze.

Financiële verkenningen

Het in 2015 aangetreden bestuur heeft als kader voor de tarieven bepaald dat de lastendruk met niet meer dan gemiddeld 3% per jaar mag stijgen. Dit kader is inmiddels doorgevoerd, vanaf de Begroting 2016. Daarnaast is in het bestuursakkoord afgesproken om kaders te stellen voor de aanpak van de schuldbestand van het waterschap en om stil te staan bij de toenemende kwijtschelding. Omdat ook de kostentoedelingsverordening regulier bijgesteld moet worden, zijn dit voorjaar voor deze onderwerpen (kwijtschelding, kostentoedeling en schuldbestand) nadere onderzoeken uitgevoerd. De uitkomsten hiervan zijn gedeeld met het bestuur, waarbij de financiële ontwikkelingen en sturingsmogelijkheden steeds zijn bekeken in relatie tot de ambities van het waterschap, zoals vastgelegd in het Waterbeheerplan 2016-2021. In combinatie met het streven naar een kostendekkende begroting, hebben de gevoerde discussies geleid tot een voorkeursscenario voor de meerjarenraming, dat in deze perspectievennota wordt onderbouwd.

Ontwikkeling financieel-economische parameters

De ontwikkeling van de financiële parameters rente, inflatie en loonkosten wordt hieronder weergegeven. Voor deze gegevens is o.a. uitgegaan van de cijfers van het Centraal Planbureau (CPB). Later dit jaar, bij het opstellen van de meerjarenraming en de begroting, zullen deze opnieuw op actualiteit worden getoetst.

Inflatie

Op dit moment bevindt de inflatie zich op een laag niveau mede dankzij de lage olieprijs. Op basis van de verwachtingen van het Centraal Planbureau (CPB) zal de Nederlandse economie zich in de komende jaren gestaag maar niet uitbundig herstellen van de grote recessie en de eurocrisis. Wel geeft men hierbij aan dat het herstel afhankelijk is van een aantal externe factoren welke nu nog onzekerheden bevatten. Hierbij valt te denken aan de ontwikkeling van de olieprijs en de economische vooruitzichten in de Verenigde Staten, Europa, Japan en China. Voor 2016 hanteren we een inflatiepercentage van 0,3%, dit loopt daarna jaarlijks op tot 1,6% in 2020. Dit ligt onder de 2% uit de voorgaande PPN 2016-2019.

Loonkosten

In de afgelopen jaren is rekening gehouden met een trendmatige stijging van de personele lasten met 1,5% per jaar. Er is inhoud gegeven aan de opdracht vanuit het algemeen bestuur om gedurende de planperiode 2014 tot en met 2017 50% van de vacatureruimte die vrijkomt door natuurlijk verloop niet in te vullen (tot 12,5 fte). Tegelijkertijd zien we dat de ambities van het waterschap op onderdelen leiden tot de behoefte aan extra personele capaciteit. Daarnaast moet rekening gehouden worden met de uitkomsten van de onderhandelingen voor de nieuwe CAO per 1 januari 2017. De landelijke verwachting is dat de cao-lonen zullen stijgen in 2017. Gelet op het bovenstaande wordt voorgesteld rekening te houden met een stijging van de personeelslasten met 2% per jaar. Het is onzeker of de behoefte aan extra personele capaciteit saldeert met de formatieve ruimte die ontstaat wegens pensionering en het (conform afspraak) deels niet invullen van vacatureruimte.

Rente

De rente is in de afgelopen jaren gedaald tot een historisch laag niveau. Met de verwachte ontwikkelingen op de kapitaalmarkt en de lage rente van afgelopen jaren lijkt de aangenomen hoogte van de rente naar beneden bijgesteld te kunnen worden. Het Centraal Planbureau geeft voor de komende periode een lichte stijging aan vanaf het huidige lage niveau. Desondanks blijft het te verwachten renteniveau ruim onder het langjarige gemiddelde. Het rente omslagpercentage voor de komende planperiode wordt daarom neerwaarts bijgesteld van 2,6% in 2017 naar 2,3% in 2020.

Investerings

Periodiek wordt een analyse gemaakt van de voortgang van de voorbereiding en realisatie van voorgenomen projecten binnen de drie programma's Watersysteembeheer, Veiligheid en Afvalwaterketen. In de meerjarenraming van deze perspectievennota is uitgegaan van de meest actuele investeringsraming, zoals die ook is opgenomen in de Bestuursrapportage 2016-1. In de nog op te stellen Begroting 2017 en Meerjarenraming 2017-2020 worden deze ramingen indien nodig in overeenstemming gebracht met de inzichten uit de Bestuursrapportage 2016-2.

Investerings per programma

bedragen in € mln.

	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Programma Watersystemen	6,5	6,0	7,5	8,4	8,2
Programma Veiligheid	8,5	8,2	8,1	8,4	9,3
Programma Afvalwaterketen	6,8	15,6	15,7	14,0	11,6
Bestuursverkiezingen				1,2	
Totaal Investeringsvolume	21,8	29,8	31,3	32,0	29,1

Ontwikkeling belastingeenheden

De verwachte ontwikkeling van de omvang van de belastingeenheden wordt hieronder weergegeven en is o.a. gebaseerd op inzichten vanuit de eigen organisatie en prognoses van het gemeenschappelijk belastingkantoor GBLT.

Zuiveringsbeheer

De prognoses voor de ontwikkeling van vervuilingseenheden (VE's) hebben in de komende planperiode een positief effect op de omvang van de opbrengsten. Hoofdzakelijk wordt dit veroorzaakt door de stijging in VE's vanuit de nieuwe fabriek van Friesland Campina te Borculo die naar verwachting in de loop van 2017 in gebruik genomen wordt. Daarnaast wordt er op grond van de conjunctuur – net als vorig jaar - een lichte stijging van de VE's bij bedrijven verwacht. De ontwikkeling bij woonruimten laat een licht stijgend beeld zien op basis van de verwachte bevolkingsopbouw in de komende jaren.

Daarom gaan we uit van de volgende kengetallen: 904.000 VE's in 2017 oplopend naar 944.300 VE's in 2020.

Watersysteembeheer

De prognose voor de ontwikkeling van de WOZ-waarde - gebaseerd op gegevens van de Waarderingskamer - is afwijkend van die uit de voorgaande PPN. Voor het jaar 2016 (met peildatum 1 januari 2015) blijkt de WOZ-waarde⁴ 1,5% lager te liggen dan op peildatum 1 januari 2014 – waarbij werd uitgegaan van een 1,0% stijging. Voor de komende jaren lijkt de woningmarkt landelijk sterker te gaan verbeteren dan vorig jaar werd aangenomen. Deze ontwikkeling laat op regionaal niveau echter grote verschillen zien. Daarom wordt voor 2017 uitgegaan van een stijging met 1% en de jaren 2018-2020 met een stijging van 2%. Verder zijn op basis van de gegevens van GBLT de vervuilingseenheden met betrekking tot bronningen meegenomen in de huidige prognoses. Verwacht wordt dat deze jaarlijks rond de 6.500 vervuilingseenheden zullen genereren.

Uitkomsten financiële verkenningen

In de afgelopen maanden zijn voor de onderwerpen kwijschelding, kostentoedeling en schuldpositie, nadere analyses uitgevoerd. De uitkomsten hiervan zijn gedeeld met het algemeen bestuur.

Kwijschelding

De inkomsten die het waterschap minder ontvangt door het verlenen van kwijschelding nemen de laatste jaren toe. Het bestuur heeft in het bestuursakkoord afgesproken op zoek te gaan naar sturingsmogelijkheden ten aanzien van de kwijschelding. Daarom is onderzocht wat die mogelijkheden zijn. Ten eerste bestaat er de mogelijkheid om geheel, gedeeltelijk of geen kwijschelding toe te passen. Bij toepassing van de kwijschelding zijn er een aantal keuzemogelijkheden ten aanzien van het toepassen van kwijschelding voor één of beide belastingsoorten, de hoogte van de kwijscheldingsnorm, verruimingsmogelijkheden en de hoogte van het kwijscheldingspercentage.

Het beroep op kwijschelding is de laatste jaren weliswaar toegenomen tot € 1,5 mln. - in combinatie met een toename van de oninbare belasting -, voor de komende jaren wordt vanwege economisch herstel tenminste een stabilisatie verwacht. Daarnaast geldt als overweging dat, wanneer de huidige kwijscheldingsbasis van 100% bijstandsnorm wordt verlaten, het waterschap een andere koers vaart dan de medeoverheden in onze regio. Vandaar dat voor de komende meerjarenraming de huidige norm wordt gehandhaafd.

Schuldenpositie

De relatief grote schuldumfang van het waterschap hangt onder meer samen met investeringen uit het verleden en komt voort uit bestuurlijke keuzen ten aanzien van het gevoerde financieel beleid. De schuldpositie wordt beïnvloed door financiële parameters zoals het investeringsvolume, afschrijvingen en het exploitatieresultaat. Daarnaast leidt een grote schuldumfang tot hogere kapitaallasten. Dit heeft effect op de beïnvloedbare financiële ruimte en op de benodigde belastingopbrengsten. Daarom is nagegaan welke kaders kunnen worden gesteld om de schuldpositie van het waterschap te verbeteren.

Daarbij is een aantal scenario's verkend voor de ontwikkeling van de schuldenpositie. De effecten van die scenario's op andere financiële parameters zijn indicatief weergegeven. Het in deze nota opgenomen financieel perspectief laat zien dat er vanaf 2019 ruimte ontstaat in de exploitatie. Die ruimte kan worden benut voor het stabiliseren van de groei van de schuldumfang en, op langere termijn, voor een neerwaartse bijstelling van die omvang. Eén van de instrumenten hiervoor is het aanpassen van het activeringsbeleid.

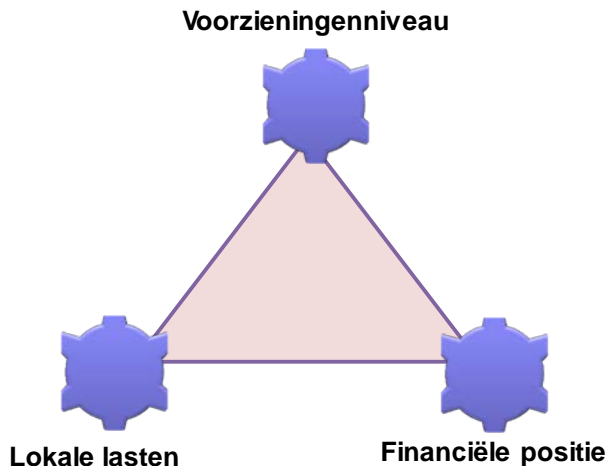
---

⁴ Dit betreft de gewogen gemiddelde percentage van alle inliggende gemeenten.

HWBP

Voor aanpassing van het activeringsbeleid zullen nadere voorstellen worden uitgewerkt, waarbij o.a. wordt gekeken naar de financiering van de jaarlijkse bijdrage van het waterschap aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP).

Waar draait het om?

Kostentoedeling

Kostentoedeling is feitelijk het instrument om (binnen wettelijke kaders) de kosten voor het watersysteembeheer over de verschillende categorieën van belastingbetalers te verdelen. De kostentoedeling dient elke 5 jaar door het bestuur te worden bijgesteld, o.a. op basis van een bepaling van actuele waarden van ongebouwde (gronden) eigendommen. Dit is bij het waterschap voor het laatst per 1-1-2014 gedaan. In 2014 heeft een uitspraak van de Hoge Raad geleid tot een wijziging in de omvang van natuurterreinen. Ook de waardeverhouding tussen ongebouwde zaken, gebouwde onroerende zaken en natuurterreinen is de afgelopen jaren veranderd. Door deze ontwikkelingen is er een scheefgroei ontstaan en is de vraag actueel in welke mate en in welk jaar van deze bestuursperiode een actualisering wordt doorgevoerd.

Er is gestart met een krachtenveldanalyse: welke interne en externe spelers/stakeholders hebben belangen bij (de effecten van) besluitvorming over kostentoedeling? Naast juridische en financieel technische, gaat het ook om perspectieven als emotie, timing, maatschappelijk en politiek draagvlak en positionering van het waterschap.

Na de krachtenveldanalyse is er een doorrekening gemaakt van de waardeverhouding van de ongebouwde eigendommen (exclusief natuur, natuur en gebouwde eigendommen) per 1 januari 2015. Daarnaast zijn enkele varianten in beeld gebracht voor de kostentoedeling. De te maken keuze betreft de hoogte van het kostenaandeel voor de categorie ingezetenen (solidariteitsdeel), dat in 2013 op 30% is gesteld. Daarnaast heeft het bestuur de keuze om bepaalde kosten rechtstreeks aan de belanghebbende categorie toe te rekenen.

Meerjarig financieel perspectief

De actualisatie van de raming van kosten en opbrengsten leidt tot een bijgesteld meerjarig financieel perspectief.

Financieel perspectief 2017-2020

De meerjarenraming is opgesteld met als uitgangspunt de opgaven uit het Waterbeheerplan en rekening houdend met de hiervoor aangegeven financiële kengetallen. Voor de belastingopbrengst is uitgegaan van een jaarlijkse gemiddelde stijging met 3%.

Het exploitatieresultaat werkt vanaf 2017 toe naar een sluitende, kostendekkende begroting, en een toenemende vrije reserve. Meer specifiek geldt dat de taak zuiveringsbeheer vanaf 2016 reeds een kostendekkende begroting heeft en dat dit bij de taak watersysteembeheer vanaf 2018 het geval zal zijn.

In deze raming is daarnaast ook rekening gehouden met:

1. Dividenduitkering: De Nederlandse Waterschapsbank (NWB) zal naar verwachting vanaf 2019 weer in staat is tot het uitkeren van dividend. Op basis van de huidige inzichten is hierbij uitgegaan van € 4,0 mln. in 2019 en € 4,0 mln. in 2020. Ook bestaat de mogelijkheid dat Waterstromen b.v. dividend gaat uitkeren.
2. Jaarrekening 2015: Mede op basis van de inzichten uit de Jaarrekening 2015 voorzien wij in 2016 enkele wijzigingen. Per 2016 krijgen we geen teruggaaf meer van de omzetbelasting op de verwerking van zuiveringsslib en dragen het waterschap zelf de kosten hiervoor.

In onderstaande tabel zijn de consequenties van de geactualiseerde lasten en baten samengevat. De tabel laat zien hoe de mate van kostendekking zich ontwikkelt en wat de consequenties zijn voor de omvang van de vrije inzetbare reserve over de jaren.

Conclusies:

- voor zuiveringsbeheer zijn de belastingopbrengsten meer dan kostendekkend;
- voor watersysteembeheer is dit vanaf 2018 het geval.

Financieel perspectief Taak Zuiveringsbeheer

bedragen in € mln.

	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Baten	41,4	42,6	45,4	47,0	48,7
Lasten	40,2	41,2	41,7	38,4	38,7
Resultaat	1,2	1,4	3,7	8,6	10,0
Kostendekkendheid	103%	103%	109%	123%	126%
Stand vrij inzetbare reserve per 01-01	-1,2	0,0	1,4	5,1	13,7
Toevoeging/onttrekking reserve	1,2	1,4	3,7	8,6	10,0
Stand vrij inzetbare reserve per 31-12	0,0	1,4	5,1	13,7	23,7

Financieel perspectief Taak Watersysteembeheer

bedragen in € mln.

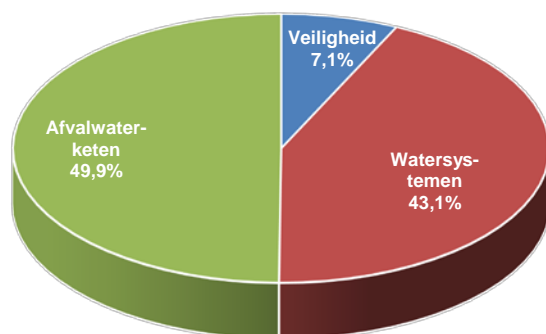
	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Baten	39,9	41,0	42,9	44,8	46,7
Lasten	41,0	41,4	42,3	41,3	42,0
Resultaat	-1,1	-0,4	0,6	3,5	4,7
Kostendekkendheid	97%	99%	101%	108%	111%
Stand vrij inzetbare reserve per 01-01	2,9	1,8	1,4	2,0	5,5
Toevoeging/onttrekking reserve	-1,1	-0,4	0,6	3,5	4,7
Stand vrij inzetbare reserve per 31-12	1,8	1,4	2,0	5,5	10,2

Netto kosten 2017 per programma

De kosten per programma's zijn (na aftrek van subsidies, vergoedingen en/of andere bijdragen) zijn ook als volgt weer te geven:

bedragen in € mln.

Programma	Raming 2017
Veiligheid	5,8
Watersystemen	35,6
Afvalwaterketen	41,2
Totaal WRIJ	82,6

■ Veiligheid ■ Watersystemen ■ Afvalwaterketen

Ontwikkeling schuldpositie

bedragen in € mln.

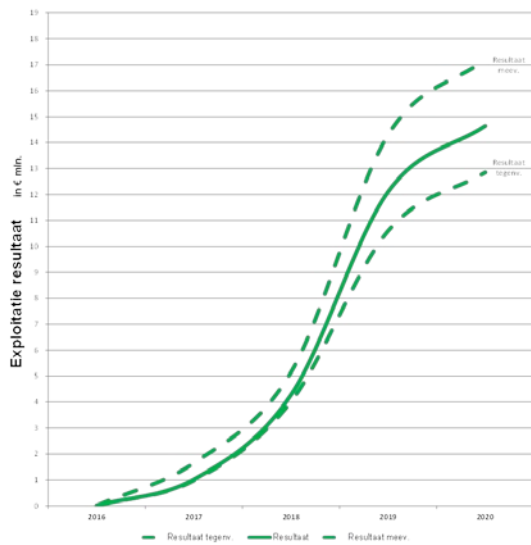
	Prognose 2016	Raming 2017	Raming 2018	Raming 2019	Raming 2020
Zuiveringsbeheer	-3,3	4,8	2,2	-4,7	-8,7
Watersysteembeheer	8,3	6,5	6,5	5,7	3,8
Waterschap Rijn en IJssel totaal	5,0	11,3	8,7	1,0	-4,9

De meerjarige ontwikkeling van het exploitatiesaldo en van de schuldpositie kan ook worden geïllustreerd met de onderstaande grafieken. Daarbij worden bandbreedtes aangegeven die de variatie in de ontwikkeling laten zien wanneer er van andere aannames en ontwikkelingen ten aanzien van enkele financiële parameters wordt uitgegaan.

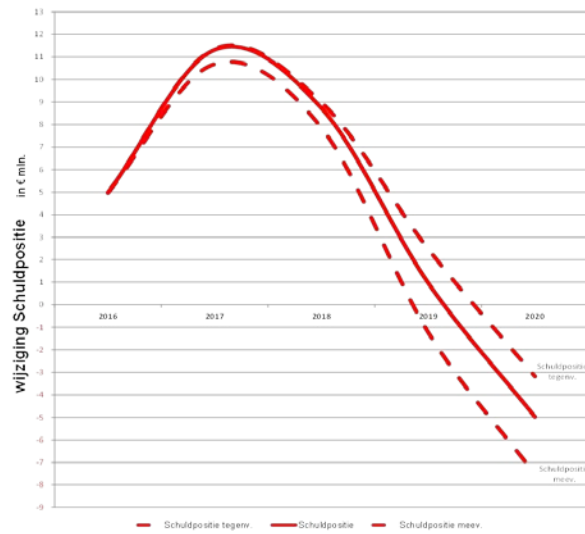
- Bandbreedte ontwikkeling exploitatie en schuld omvang bij 3 varianten:

	tegenvallend				meevallend
WOZ-waarde	-1%	1%	2%	2%	+1%
Kwijtschelding/oninbaar	105%	100%			95%
Dividend uitkering vanaf 2019	€ 3 mln.		€ 4 mln.		€ 5 mln.

Grafiek: ontwikkeling exploitatieresultaat

Grafiek: ontwikkeling schuldpositie

Voorstellen voor begroting en meerjarenraming

Met inachtneming van de uitgangspunten zoals verwoord in dit hoofdstuk, en gelet op het geschetste meerjarig financieel perspectief, stellen wij het algemeen bestuur voor om bij het opstellen van de Begroting 2017:

- de netto kosten voor het Watersysteembeheer, inclusief programma Veiligheid, te maximeren op € 41,4 mln., uitgaande van een investeringsvolume van € 14,2 mln.
- de netto kosten voor het Zuiveringsbeheer te maximeren op € 41,2 mln., uitgaande van een investeringsvolume van € 15,6 mln.
- voor de financiering uit te gaan van een verhoging van de belastingopbrengst voor het Zuiveringsbeheer van 3%.
- voor de financiering uit te gaan van een verhoging van de belastingopbrengst voor het Watersysteembeheer van 3%.
- voor kwijtschelding uit te gaan van 100% van de bijstandsnorm.
- de ruimte die vanaf 2019 in de exploitatie ontstaat te benutten voor stabilisatie van de groei van de schuldomvang en vanaf 2020 te streven naar afname van de schuldomvang.
- dit mede te realiseren door een wijziging van het activeringsbeleid.